

ІСТОРІЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ А. І. МАРКЕВИЧА

Стаття розкриває особливості організації благодійної діяльності в Таврійській губернії наприкінці ХІХ століття та підкреслює необхідність вивчення цього досвіду для організації цієї діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: благодійна діяльність, Таврійська губернія, А. І. Маркевич.

Статья раскрывает особенности организации благотворительной деятельности в Таврической губернии в конце ХІХ века и подчеркивает необходимость изучения этого опыта для организации этой деятельности в современных условиях.

Ключевые слова: благотворительная деятельность, Таврическая губерния, А. И. Маркевич.

The article reveals the features of the organization of charitable activities in the Tauride at the end of the nineteenth century and stresses the need to explore this experience for organization of this activity in modern conditions.

Key words: charity, Taurian province, A. Markevich.

Постановка проблеми дослідження. Найважливішою соціально-економічною умовою розвитку культурно-освітнього середовища Таврійської губернії в другій половині ХІХ – початку ХХ століття була благодійність, яка пов'язана з утворенням благодійних організацій. Їх діяльність здійснювалася за різними напрямками. Це відкриття та утримання богадільень, благодійна підтримка дітей та учнів, сприяння народній освіті, виправлення «моралі», сприяння новим починанням, організація взаємодопомоги з метою підвищення культурного та освітнього рівня населення. Причиною бурхливого розвитку громадського піклування сприяли й події Кримської війни, які поставили перед громадськістю Таврійської губернії завдання піклування за значною кількістю сиріт, що призвело до будівництва нових притулків. Після проведення земської реформи 1866 були створені умови для більш ефективного функціонування державних установ, що займалися громадським піклуванням.

У ХІХ – початку ХХ століття на території нашої держави існувала розвинена система благодійних організацій та установ. Досвід вивчення їхньої історії дозволить не тільки налагодити механізми соціального захисту, а й сформувати громадянську свідомість.

Ступінь вивченості проблеми. Література з даної проблеми досить різноманітна. Однак матеріали, що знаходяться в Державному архіві в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК) не

повні і не можуть дати цілісної картини історії становлення та розвитку громадського піклування в місті Сімферополі. Так, наприклад, у ДААРК знаходяться фонди Ради піклування прочан будинку А. С. Таранова-Білозерова (ф. 116, од. Хр. 1685), в той час як документи, що висвітлюють діяльність притулку ім. графині А. М. Адлерберг, практично відсутні. Серед небагатьох джерел з історії цієї установи можемо виділити книгу А. І. Маркевича «Сімферопольський дитячий притулок графині А. М. Адлерберг», а також кілька газетних публікацій початку ХХ століття. Крім того, досить об'ємний корпус документів про благодійність у дорадянському Криму мають фонди № 26 (Канцелярія Таврійського генерал-губернатора) і № 27 (Таврійське губернське управління) ДААРК (проте вони містять документи загального характеру, з незначним обсягом інформації з проблеми) [1-11].

Мета статті полягає в розгляді одного з напрямів діяльності А. І. Маркевича – вивчення благодійної діяльності в Таврійській губернії у ХІХ – початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Першу в Криму установу громадського піклування було побудовано 175 років тому. Будівля носила ім'я свого засновника – «будинок підполковника Олександра Степановича Таранова-Білозерова». На жаль, сучасні краснезнавці приділяють недостатньо уваги цій чудовій людині, і сьогодні про нього можна

знайти лише рідкісні газетні замітки. Найбільш повна біографія А. Таранова-Білозерова була написана А. Маркевичем на базі особистого архіву підполковника. Документи вціліли практично повністю (загинули лише дві папки в 60-х роках XIX століття) і передані в кримський архів [2; 5].

Олександр Степанович Таранов-Білозеров народився на Слобожанщині (село Білянське Озюмського повіту) в 1759 році. Освіту здобув спочатку вдома, освоївши французьку та німецьку мови, а продовжив навчання в Харківській гімназії. Після її закінчення почав службу в Луганському драгунському полку. У 1779 році Таранов залишив службу через хворобу. У 1784 році він обирається секретарем дворянства в недавно заснованому Катеринославі, у жовтні того ж року Олександр Степанович був призначений прокурором Катеринославського губернського магістрату, а 13 грудня 1784 на ту ж посаду в Таврійську верховну управу. У 1788 році Олександр Степанович призначається таврійським крайовим прокурором, а через три роки переходить працювати в провіантське урядніцтво в чині обер-провіантмайстра. У 1795 році Таранов залишає Крим через хворобу і проходить лікування в Німеччині, Австро-Угорщині, Франції [7; 10].

Після повернення до Криму у 1800 році Олександр Степанович призначається членом Комісії з розгляду земельних спорів, одночасно він працює (до 1809 р.) таврійським «совісним суддею». З листопада 1811 до 1818 р. – на посаді таврійського губернського маршала, а у 1817 р. Таранова призначають членом Комісії з виявлення в Криму різних зловживань. Тут він працював до самої смерті. Олександр Степанович Таранов-Білозеров помер 31 березня 1819 р. на 60-му році життя і був похований у своєму маєтку Базарчик у 14-ти верстах від Сімферополя.

Згідно з основним заповітом Таранова, яке було складено 28 січня 1814 р., і додаткового (від 10 лютого 1819 р.), усе рухоме і нерухоме майно, що знаходиться в Таврійській губернії, і всі капітали покійного повинні бути використані на будівництво благодійного закладу поблизу міста Сімферополя. Душоприказниками покійного стали адмірал Ф. Биченський і професор Ф. Де-Серра. Згідно із заповітом, вони повинні були скласти раду майбутньої благодійної установи і взяти у свої руки управління та утримання установи. «Щоб буття прочан будинку назавжди було забезпечено, залишаю на розсуд піклувальників, які тільки найкращі заходи вони для того оберуть, нехай буде їх воля», – заповідав Олександр Степанович [11].

Проте відразу після оголошення заповіту почалися труднощі. Вдова Таранова звернулася в Сімферопольську дворянську опіку і до суду з вимогою передати їй частину майна покійного. Душоприказником удалося добитися виконання заповіту лише після звернення 24 січня 1820. У липні того ж року заповіт Таранова було затверджено по всіх пунктах. 20 вересня душоприказники

звернулися до імператриці з проханням прийняти новоорганізовану установу під її найвищим заступництвом, на що 22 червня 1821 р. отримали згоду. Установа звільнялася від усякого роду повинностей, присутні місця Таврійської губернії ставилися надавати йому всіляку допомогу, усі чиновники при похило-приємному будинку перебували на державній службі.

Серед нерухомого майна, яке Олександр Степанович заповів на пристрій благодійної установи в Сімферопольському повіті, значилися: село Чистий з будинком (2425 десятин землі); фруктовий сад; лавка на Сімферопольському базарі; трактир кам'яний; лісова дача Коуш; село Базарчик, при ній будинок з флігелем (450 десятин землі), дві водяні млини; виноградний сад при річці Качі (14 десятин землі), при ній будинок із приміщенням для зберігання вина; невелику ділянку землі при селі Джалман-Кісек-Аратук; дерев'яний будинок із кам'яними прибудовами у Сімферополі, в якому спочатку перебував похилоприємний будинок, три виноградних саду в Судакській долині (Феодосійський повіт); кам'яний триповерховий будинок у Євпаторії [5].

Крім того, згідно із заповітом на пристрій благодійної установи виділялися значні фінансові кошти: капітал у 17 923 рубля 78 копійок; різних позик і застав 24453 рубля 43 копійки; від продажів рухомого майна 7475 рублів 83 копійки.

З моменту першого засідання піклувальників похилоприємного будинку, відбувся 14 квітня 1819 року, і до 1822 року капітал значно збільшився і склав 57106 рублів 95 копійок. Завдяки діяльності піклування ця сума постійно поповнювалася за рахунок пожертвувань на користь похилоприємного будинку. Так, серед осіб, які виділили кошти на благоустрій похилоприємного будинку, були не тільки сімферопольські міщани і купці, а й імператриця Марія Федорівна, яка пожертвувала на пристрій притулку у 1827 і 1828 роках по 1000 рублів. Основним джерелом прибутків були кошти, одержувані від маєтків. Однак зміст останніх поєднувався із значними фінансовими витратами. За перші десять років (з 1822 до 1832 р.) доходи від маєтків склали 49 000 рублів, у той час як витрати досягали 29 000 рублів. Таке становище не задовольняло рада піклувальників і загрожувало майбутньому похилоприємному будинку. Тому було прийнято рішення про продаж нерухомого майна Таранова-Білозерова та обіг отриманих грошей у цінні папери. Продажу підлягали: Коушська дача за 42 900 рублів; дві ділянки виноградного саду в Качі за 1 075 рублів; лавка на базарі в Сімферополі за 6 011 рублів; будинок А. Таранова-Білозерова за 2 300 рублів; ділянку при похилоприємному будинку за 5 225 рублів; будинок, заповіданий міщанином Савопуло, за 4491 рубль; село Чистеньке за 49 000 грн; сад у Судакській долині за 18 530 рублів; земельні ділянки при селі Джалман-Кісек-Аратук за 1 902 рубля. З нерухомого майна був залишений лише Ба-

зарчик, де знаходився прах Олександра Степановича [5].

Таким чином, основною статтею доходів похилоприємного будинку були прибутки з різних капіталів, звернених у цінні папери: 5 % від квитків Державного комітету з погашення боргів на загальну суму 68 200 гривень; 5 % від квитків Державного банку на 26 750 рублів; 5 % від викупних свідоцтв на 27 550 рублів; квитки Державного банку на 1400 рублів; недоторканий капітал прочан будинку складав 21 000 рублів.

Після того як душопріказники Олександра Степановича довели законність його заповіту, вони приступили до будівництва нової будівлі похилоприємного будинку, який був прийнятий під найвище заступництво імператриці Марії Федорівни ще 22 червня 1821 року. Спочатку установа, відкрита 3 червня 1822, розташовувалася в будівлі, де жив Таранов, проте дана споруда не відповідала вимогам, поставленим перед повіреними, так як могла вмістити лише 20 осіб. У тому ж році почалася підготовка до будівництва нової двоповерхової будівлі.

Нова будівля похилоприємного будинку А. Таранова-Білозерова, загальною вартістю 34 135 рублів (А. Маркевич наводить цифру у 70 777 рублів), було відкрито й освячено 14 жовтня 1826 р. Доглядачем будівлі призначено майора Степанова, який установив щотижневі звіти про хід будівництва нової будівлі. Спорудою будівлі керував архітектор І. Колодін, який залучив до робіт «відомства морських і адміралтейських служителів», а також уніс деякі зміни в початковий проект будівлі [7].

За словами Арсенія Івановича Маркевича, даний склад вніс величезний внесок у суспільне життя Криму і являв собою гідне явище російської культури [5].

У 1855 році графинею Адлерберг для дітей, чії батьки загинули в роки Кримської війни 1853-1855 рр., було засновано благодійну установу. Дитячий притулок спочатку орендував приватний будинок. У 1869 році на замовлення Таврійського губернатора Г. Жуковського на пожертвування приватних осіб був побудований на колишній Сінній площі спеціальний будинок-притулок.

Ідея про піклування сиріт і дітей, особливо бідних батьків, про утримання їх в спеціальному притулку виношувалася громадськістю міста з весни 1848 року. Було вирішено «заснувати в Сімферополі невеликий дитячий притулок під назвою Спаського і робити на нього одноразове та щорічне пожертвування у впевненості, що знайдеться багато благодійників, які візьмуть участь у цій справі». Основний капітал притулку (56 500 рублів) було сформовано з пожертвувань графині Амалії Максиміліановни Адлерберг, Ганни Взметневої, графа Шувалова, Сімферопольського клубу, Дніпровського та Бердянського повітів і т. д. (До 1888 року весь капітал досягав 62 050 рублів, у наступному році – уже 72 550 рублів. Капітал

збільшувався від обов'язкових членських внесків, дохідних статей, таких як концерти, вистави тощо). У 1888 році надійшло ще 8241 рубль 10 копійок. Таким чином, склалася сума, з якої можна було приступати до заснування притулку. У наступному році почався і щорічно проводився збір добровільних пожертвувань [9].

Коли зібрали близько двох тисяч рублів, губернатор В. Пестель (брат декабриста П. Пестеля) звернувся до новоросійського генерал-губернатора з проханням дозволити відкриття притулку. Начальницею ж його пропонував «вдову генерала від інфантерії, героя Монмартра і Парижа А. Рудзевич – Марфу Євстафіївну». Клопотання це затвердила імператриця Марія Олександрівна (зазвичай дружини царів займалися благодійністю в рамках країни, а на місцях – дружини губернаторів). Однак, незважаючи на активний збір коштів, відкрити заклад до 1854 року не вдалося. Лише в наступному році Амалія Максиміліанівна без усяких регламентацій прийняла рішення про відкриття дитячого притулку, хоча сума у його засновників на той момент складала всього 8000 рублів. Уже до 1 січня 1857 року в притулку піклувалося п'ять хлопчиків і дев'ять дівчаток.

Завдяки діяльності губернатора Таврійської губернії Г. В. Жуковського на користь притулку були зібрані значні грошові пожертви. А в 1857 році всього за 400 рублів купується будинок, де обгрунтовуються вихованці притулку.

У 1859 році Чорноморський флот дарує притулку будинок священика Воскобойникова на Поліцейській вулиці. Але через ветхість деяких будівель, а також невеликої площі самого приміщення притулок у ньому не розмістився і лише отримував від цієї будівлі прибуток.

Протягом десятиріччя (з 1859 до 1869 р.) на користь притулку були пожертвовані значні кошти, і його піклувальникам удалося розпочати будівництво нової будівлі загальною вартістю 31 628 рублів 29 копійок. Воно було відкрите 15 квітня 1869 р. (у даний час у цій будівлі розташовується республіканський етнографічний музей).

У притулок приймалися дівчинки від 3-х до 16 років, яких навчали Закону Божого, географії, російської мови та арифметики. Зазвичай заняття проходили під керівництвом доглядачки, священика і вчителя, який навчав дівчаток церковному та хоровому співу. При благодійному закладі була церква, розташована в одному з його приміщень, де піклувальні могли читати богословську літературу, а також відзначали релігійні свята.

До 1902 року кількість піклувальних у притулку графині Адлерберг збільшилася до 80 осіб. Для того щоб дівчатка, які вилітають з установ у міру свого дорослішання, могли знайти гідну роботу, їх навчали вишивці, пошиттю блізни та одягу. Офіційно головою притулку був Таврійський губернатор, а його дружина – попечителькою. Крім того, при закладі працювали скарбник, лікар і діловід.

Благодійний заклад існував за рахунок прибутків від недоторканного капіталу, зверненого в цінні папери, членських внесків, різного роду допомоги і пожертвувань. Але, незважаючи на турботу і увагу з боку влади, з 1881 року в притулку виникли фінансові труднощі: міська управа перестала видавати посібники, почесні члени вкрай нерегулярно виплачували внески. Піклувальникам удалося організувати кілька благодійних лотерей-Алегрі (лотерея-Алегрі – один із видів лотерей, коли розіграш проводиться негайно після покупки квитка), кошти від яких надійшли на користь притулку.

Завдяки значним пожертвам у 1902 році піклувальникам удалося відремонтувати будівлю притулку, унаслідок чого кількість піклуваних у ньому дівчаток збільшилася з 60 до 80. Проте, фінансові проблеми залишалися. Про необхідність допомогти мешканкам притулку неодноразово писали газети, однак по суті допомоги отримати так і не вдалося ні від приватних осіб, ні від міської управи.

У 1917 році постановою губернського зібрання притулок імені графині А. Адлерберг був переданий у відання земства. На той момент він, за згодою з тодішнім директором А. Маркевичем, перебував під керівництвом органу, зібраного з голів благодійних організацій Сімферополя. Однак у 1917 році цей орган розпався, а сам притулок перебував у скрутному становищі. Таким чином, Таврійське земське зібрання передало притулок, перебувавший у скрутному становищі, Сімферопольській міській управі. При цьому земство не виділяло жодних коштів на потреби вихованок. Доля притулку була вирішена. Настали соціальні потрясіння 1918 р., які лише прискорили його закриття.

У 1864 р., згідно з заповітом колишнього Катеринославського губернатора Андрія Яковича Фарба, був відкритий притулок для хлопчиків. У сирітському будинку містилися до 40 круглих сиріт-хлопчиків, неодмінно уродженців Таврійської губернії. Пізніше управління притулком перейшло до ради піклувальників, до складу якого входили губернський правитель дворянства, повітовий предводитель дворянства, чотири дворянина Таврійської губернії, неодмінно проживавших у Сімферополі. Члени ради затверджувалися найвищою владою і перебували на дійсній службі по відомству імператриці Марії. При притулку значилися доглядач, наглядач, дядько при підлітках, кастелянша, няня і вчителі. При домовій церкві св. Марії Магдалини був священник, він також законничий, і лікар.

З 8-10 років дітей навчали Закону Божого, російської і церковної грамоті, письму, арифметиці,

церковному співу. З 10 років хлопчики під наглядом дядьки відвідували училище. Найздібніші, по закінченню міського училища, надходили до відповідних за знаннями та віком класи гімназії. Після закінчення гімназії вони могли вступити до університету або інший навчальний заклад. Утримання в гімназії та університеті здійснювалося на відсотки з особливого капіталу, пожертвованого графинею де Мезон, у розрахунку на 10 стипендій по 500 рублів кожна. Менш здібні учні навчалися столярній, слюсарній і шевській справі під керівництвом учителів. Після 13 років хлопчиків віддавали в ремісничі майстерні або в крамниці. Нерідко їх повертали в те середовище, звідки вони були прийняті.

Сирітський будинок Фарба проіснував до початку 20-х років 20 століття. За спогадами сучасників, з початком Першої світової війни життя притулку завмерло, а згодом повністю зупинилося. Сирітський будинок пережив громадянську війну. 25 грудня 1920 датується заява, що надійшла в Кримнаробраз «від службовців притулку Фарба» [1].

Притулок імені графині А. Адлерберг і сирітський будинок таємного радника А. Фарба вважалися закладами закритого піклування. В установах подібного типу діти перебували постійно і покидали стіни притулку лише після повноліття. До такого роду закладів відносився і сирітський притулок земства для покинутих немовлят, побудований у 60-х роках 19 століття. 23 грудня 1874 р. у будівлі цього притулку виникла пожежа. Дітей удалося врятувати, проте довгий час піклувальники притулку на чолі з М. Кашкадамовим не могли знайти відповідного приміщення, щоб розмістити підкидьків. У 1875 році був складений кошторис із будівництва нової будівлі, яку звели на Олександрівській вулиці. Спочатку притулок був розрахований на 57 дітей, але вже у 1887 році піклувались 272 підкидька, частина з яких містилася за рахунок коштів притулку. Після досягнення шкільного віку діти навчалися в школі сирітського відділення або ж у тих школах, де вони знаходилися. Після закінчення навчання такі діти отримували роботу в ремісничих майстернях. До 1 січня 1910 кількість піклувальних вже досягло 2174 осіб. А. Маркевич у 1907 р. був обраний і затверджений членом Таврійського піклування дитячих притулків, а з 13 червня 1911 р. і до 1918 р. працював директором сімферопольського дитячого притулку імені графині Адлерберг, віддавав цьому багату часу та енергію.

Висновки. Наприкінці відзначимо, що благодійна діяльність у Таврійській губернії носила масовий характер. Вивчення досвіду такої діяльності вкрай необхідно, для застосування в сучасних умовах розвитку України. І ми маємо таку можливість завдяки старанням Арсенія Івановича Маркевича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова О. М. Организация и деятельность Сиротского дома тайного советника Фабра / О. М. Бобкова // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 85. – С. 100-104.

2. Волков В. Детский вопрос в Крыму: о борьбе с беспризорностью в Крыму / Виктор Волков // Красный Крым. – 1924. – 3 фев. – С. 4.
3. ГААРК, ф. 116, оп. 1, д. 1117, л.4, 20–23.
4. ГААРК, ф. 26, оп. 1, д. 25976, л. 8–14.
5. Маркевич А. И. Краткий очерк развития учебных заведений в Симферополе / А. И. Маркевич // Лашков Ф. Ф. Третья учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии. – Симферополь. – 1890. – С. 86-92.
6. Маркевич А. И. Симферопольский детский приют им. А. М. Адлерберг (к 60-летию его существования) Краткий исторический очерк. / А. И. Маркевич. – Симферополь : Таврическая губернская типография, 1915. – 71 с.
7. Мокеева Л. Н. Из истории становления благотворительности в Крыму в XIX веке / Л. Н. Мокеева // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія: Педагогіка і психологія. – К. : Пед. преса, 2008. – Вип. 20, ч. 2. – С. 142-144.
8. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. – С. 376–403.
9. Приют гр. Адлербергов в Симферополе // Салгир. – 1903. – 17 янв. – С. 2.
10. Савочка А. Н. Благотворительные заведения Симферополя 19 – начала XX века / А. Н. Савочка // Историческое наследие Крыма. – 2007. – № 18. – С. 150–156.
11. Святский Н. А. История богоугодных заведений и благотворительных обществ города Симферополя / Н. А. Святский // Третья учебная экскурсия симферопольской мужской гимназии: Симферополь и его окрестности / сост. Ф. Ф. Лашков. – Симферополь, 1890. – С. 129-150.

Рецензенти: **Мітрясова О. П.** – доктор педагогічних наук, професор;
Бабкова-Пилипенко Н. П. – кандидат педагогічних наук.

© Хрульов А. Н., 2012

Дата надходження статті до редколегії 24.04.2012 р.

ХРУЛЬОВ А. Н. – асистент кафедри педагогіки та управління навчальними закладами РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м. Ялта.

Коло наукових інтересів: історія педагогіки, культурно-освітнє середовище Таврійської губернії у другій половині XIX – початку XX, благодійність.